

új írás

IRODALMI, MŰVÉSZETI
ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

XXIX. ÉVFOLYAM
1989. SZEPTEMBER

9

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT
1989. SZEPTEMBER

TARTALOM

VOLLY ISTVÁN	Bartók-dokumentumok	3
<u>BARTÓK JÁNOS</u>	Közélet, vallomások, zeneélet (Kodály Zoltán hátrahagyott írásai)	25
PETŐCZ ANDRÁS	Az írógépet félelem (vers)	29
TANDORI DEZSŐ	Három (vers)	32
HATÁR GYÖZŐ	A gyémántelevő (novella)	34
KISS ANNA	A kód (vers)	37
GERGELY ÁGNES	Hallod a madarakat? (vers)	39
BIHARI SÁNDOR	Versek	40
THIERY ÁRPÁD	A szabadság rongyosa (elbeszélés)	41
SIMOR ANDRÁS	Versek	70
GUTAI MAGDA	Versek	71
BISZTRAY ÁDÁM	Versek	73
GYURKOVICS TIBOR	„Dália” (vers)	75
JÁVOR OTTÓ	Hűség (elbeszélés)	76
FABÓ KINGA	Versek	82
PARANCS JÁNOS	Versek	83
PETŐCZ ANDRÁS	Bujdosó Alpár és a „látható” költészet	84

KÖRKÉP

•••	Veres Péter előadása Esztergomban (Csiffáry Tamás jegyzetével)	89
BÍRÓ FERENC	Egy régi jó konzervatív (Gvadányi József, 1725-1801)	97

Közélet, vallomások, zeneélet

Kodály Zoltán hátrahagyott írásai

A csinos, tökéletes nyomdatechnikával közreadott kötet sorozatot nyitó kiadvány címe: KÖZÉLET, VALLOMÁSOK, ZENEÉLET (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989) a maga nemében páratlanul gazdag anyag nagyjából való tartalmi elrendezésére utal. Aki valamennyire is el akar igazodni Kodály fél évszázadot átívelő, de nem nyilvánosságnak szánt feljegyzéseinek rengetegében, előjáróban tanulmányozva olvassa el Vargyas Lajosnak, Kodály munkatársának közreadói előszavát. Ebből máris kiviláglik a feljegyzések rögtönzött életszerűsége, a nyers való azonnali megragadása. Mert mik őrzik Kodály éles érzékléseit? Feleslegessé vált borítékok hátlapjai, meghívók, népdal-támlapok másik oldala, naptárlapok, pártbrosurák stb., azaz bármilyen papírféle, ami éppen kéznél volt. A feljegyzések többségének nyelvi megformálása felületes, a helyesírás is sebtiben való, egyes szavak vége hiányzik,ékezetet alig tett ki, néha egyáltalán nem... zárójelet, idézőjelet hol csak megkezdett, hol csak a végén tette ki. ...De az olvashatóság! Legtöbbször inkább 'megfejtést' kellene mondanunk. ...az elkapkodott, gyors, magának szánt írást sokszor még a 'szövegösszefüggésből' sem lehetett megérteni, különösen, ha idegen nyelvű részek is voltak benne." Az egyes feljegyzések idejét nem jelzi Kodály, de azok gyakran megállapíthatók a hulladék borítékok, újságok keltezéséből és az eseményekből, amikor azokkal kapcsolatos az észrevétel. Viszont előfordul olyan is, hogy valamivel összefüggő véleményét csak rövidebb-hosszabb idő eltelte után rögzíti írásban. Stílusa ekkor is úgy hat, mintha minapi dologról lenne szó.

Ilyen tények és feltételek mellett a pótlás, nyomozás, az alig olvasható kézírásrészletek kibogozása évekig tartó munkát rótt Vargyas Lajosra, amíg a jelen sorozatnyitó kötet szerkesztésével elkészült. Ha nem is vesszük számításba e különleges kodályi hagyaték ma még fel sem becsülhető nagy jelentőségét, Vargyas Lajos teljesítménye mindenképpen a legjobb elismerést érdemi.

Mi a kötet tartalma a Vargyas-adta globális címszavakon túlmenően és közelebbről? A tartalomjegyzékben ilyen részletező címek tájékoztatnak a nagyobb egységekről: A magyar nép sorsa; 1945 utáni problémák; A magyar kultúra egysége; Autobiográfia; Vallomások saját műveiről és az alkotásról; Vallomások a zsidókról; Zenekritika; Rádió; Zsdánov; A magyar közönség zenei ízlése; Idegen hatás – nemzeti zene; Énekesrend stb. Ezekben belül alcímek vannak: Nemzetnevelés; Iskolai ének; Kóták a könyvnapon; Népzene – műzene stb. De mindezzel alig mondtunk valamit. Az igazság-valóság: Kodály egyetemesen minden iránt érdeklődik, ami így vagy úgy összefügg a zenével. A tárgykör korlátlanul kitágul, mert ahol ember és nép van, a zene legkülönbözőbb formában kísérelje sőt kifejezze az életnek. Kodály meg különösen ért ahhoz, hogy a zenére kiható történelmi-társadalmi mozgást kitapintsa. Például így kerülhetett sor arra is, hogy Kodály el nem küldött levelet írt 1915-ben Tisza István miniszterelnöknek. Zenei vonatkozása áttételes. 1910 körül már megállapított tény, hogy a magyar etnikumnak a

nyelve mellett a keleti eredetű zenéje a leghathatósabb kifejezője, és hogy a magyar nyelvet és zenét a parasztság, annak is inkább a nincstelen szegény rétege tartotta meg a néppusztító századokon át a XX. századig. Kodályt már első gyűjtőútjain megrendítette az alkalmi munkából, nyomorúságos évi cselédbérből tengődő szegényparasztság kilátástalan sorsa. Tiszának küldött mondatai szinte a felkiáltások dinamikájával hatnak: „Ha Nagyméltóságod beszédének az a szakasza, melyben a földesurakat otthonlakásra s a néppel törődésre intette, nem hangzott volna el minden fogamat nélkül – félek, hogy úgy hangzott el –, de sok súlyos probléma válna egyszerre könnyen megoldhatóvá! ...Ha Miniszter Úr azon az úton tovább halad, melyen elindult, mikor az alsó nép javát előmozdító intézkedéseket tett: ezen az úton elérheti, hogy századok múlva is a haza atyjának tisztelik: mert hogy még századok múlva is lesz Magyarország, az 9/10 részben a parasztoknak köszönhető. ...Oly kevés a magyar, hogy minden egynek joga van annyi földhöz, amennyi őt eltartja, s Magyarországnak annyi a földje, hogy még négyszer annyi magyart eltarthatna. ...Ma a népnek egyetlen barátja nincs: mindenkitől elhagyatva süllyed a biztos pusztulásba.” Ime, a helyszíni népzenei élmény mélybe bevésődött indítékával a biztosított élet látomásáig lehet eljutni. Vajon miért nem küldte el Kodály ezt a nagyon átgondolt és legmeggyőzőbben fogalmazott levelét? Csak belső kényszertől hajtva 'kírta' magából, reménybe fogódzkodva, hogy hátha mégis felkelthető a nemzeti összetartozás érzése? Kodály ekkor harmincegynéhány éves. Kétség foghatta el, mert emlékezhetett a nemrég történt borzasztó öngyilkosságra: a századforduló években százezerszázmra vándoroltak ki az országból a jó dalos magyarok. A dualista kábulatban megyeibálozó-operettes országban senki nem tartotta őket vissza, holott emberhez méltó életük itthon aránylag egyszerűen megoldható lett volna.

Akárhogyan is volt, a Tisza-level mindenképpen igen megbízható dokumentuma Kodály fejlődésének és a századeleji magyarországi társadalomnak.

Egy másik írásnak látszólag úgyszintén kevés köze van a zenéhez in sui generis. Harmincegy oldalas, valószínűleg utólagos hozzátoldásokkal keletkezett. Szögletes zárójellessel címe: [A „FEGYELMI ELJÁRÁS”] eszerint Vargyas Lajostól ered. Kodály 1919-ben hét hónapig a Zeneakadémia aligazgatója volt. Ezen működése miatt utóbb különböző vádaskodásokkal fegyelmi eljárást indítottak ellene. A hosszúra nyúlt feljegyzés annyiban zenei tartalmú, hogy jó egynéhány zenészt illetően Kodály leleplezően ismerteti sajnálatos magatartásukat. Tanulságos példája annak, hogy vezető állású emberek hová képesek lesüllyedni. A forgalmazásból kitűnik, hogy Kodályt igen megviselte az őt ért igazságtalanság. Mindamellelt kérdéses, hogy az itt alább következő megállapításait védekezésében előadta, vagy csak távolabbról utalt rájuk.

„Szabados (Szabados Béla tanár az ének-tanszakon, könnyebb műfajokat művelő zeneszerző) kérdésének agresszivitása egyrészt rendkívül meglepett, ...egy hamis jegyzőkönyvet próbált aláíratni a tanári karral, s az megtagadta. ...Szabados első volt, aki igen melegen üdvözölt (itt nyilván Kodály aligazgatói hivatalbalépéséről van szó időben), nemcsak nem csodálkozott, nemcsak nem merülhet fel az a gondolat, hogy nem felelek meg ennek az állásnak, hanem a leghízelgőbb szavakban az ellenkezőjét fejtette ki. Következetes maradt aug. 1-ig.” (A tanácsköztársasági vezetők ezen a napon mondtak le, a vörös hadsereg Szajol-Szolnok-i csatavesztése után.)

„Hubay, aki ma a Károlyi-kormány minden ténykedését érvénytelennek vallja, annak idején a leglelkesebben részt vett minden mozgalomban: nemcsak a Nemzeti Tanácsnak volt tagja, hanem a Nemzeti Tanácsban, Művészeti Bizottságban, továbbá az Alkotó művészek és kutatók szövetségének (sic) a legélénkebb működést fejtette ki. Elnöklelte alatt formulázta a Zenei Bizottság azt a követelést, hogy a zenei ügyeket ne a minisztérium hozzá nem értő hivatalnokaival, és ne a Zene-

akadémia igazgatója saját személyében, hanem egy országos zenei tanács intézze. Egy hírlapi cikkében magát radikálisnak vallja. Novembertől márciusig az októberi forradalom alapján áll szívvél-lélekkel, melyet most megtagad." (Hubay Jenő hegedűművész, zeneszerző, főiskolai tanár, később a Zeneművészeti Főiskola igazgatója. Bartók román népzene gyűjtésének egyik támadója, a korabeli 'úri' társaság kedvenc zenésze) – Ide kívánczok szorosan két Kodály-megjegyzés a gyűjtemény egészen más részéből: „Kutyabarátok elsősorban arra tanítják a kutyát, hogy hátsó lábán állva farkcsóválva „kérjen”. Igazi kutyanevelők tudják, mennyire megromolhat a kutya egyenes, férfias jelleme. Nem őrzik a házat, mert a tolvaj szalonnabőre leveszi őket. Magyarország telistele van már ilyen farkcsóváló kutyákkal!” (245. lapon, A muzsika Magyarországon c. fejezetben)

„A tehetségtelenség sehol a világon nem terpeszkedik oly vakmerően, mint nálunk. ... Kis országban, ahol sógor-koma mindenki, nincs az a tehetségtelenség, aki ne találna egy társadalmi háttérrel. ... Minden társadalmi körnek van egy favorit tehetségtelenje. Sajnos a fordítottját nem lehet elmondani, hogy minden tehetségnek akad egy társadalmi kör háttérrel. ... ilyen háttérrel soha nem is keres. ... Könyvű volt Petőfinék: jókor meghalt. Bezzeg ha életben marad, nem adták volna oly bőkezűen a babért. Egy Jókai elbájoló személyes varázsa nem minden tehetségnek jut ki.” (88–89. lapokon a Tehetségvédelem c. fejezetben)

Kodály hátrahagyott feljegyzéseiben is kíméletlen, de annyiival is hasznosabb felmutatója a jellemhibáknak, amelyek között a tipikusan magyarok is fellelhetők. Derítően szatirikus, ahogyan a jelentéktelen zenészek akarnokságáról szól. Egyik példája: „Kacsóh erős közeledése hozzánk. UMZE! Dirigálni akart! ... Küzdelme, hogy a „komoly zenészek” elfogadják egyenrangúnak. Sikertelen. Élete végéig mérgezte. Én: elhidegülését fokozta hogy nem titkoltam a svindlikurzus felőli véleményemet, amelyre az ő egész későbbi karrierje épült. Terjesztette, hogy ő lesz a Zeneakadémia igazgatója. Ez viszont rendkívül felizgatta Molnár Gézá, aki a maga részéről ugyanezt terjesztette.” (Kacsóh Pongrácz zenetanfolyami főigazgató, a maga korában a sikeres népies-operettes János vitéz és hasonló zeneszerzője. – Molnár Géza a század elején a zenetörténet tanára volt a Zeneművészeti Főiskolán. Szemlélete és írásai már akkor avultak voltak. – UMZE=Új Magyar Zene Egyesület; Kodály, Bartók és mások 1911-ben alapította szervezet új zeneművek bemutatására és népszerűsítésére)

Kodálynak mind a zeneszerzés tanításakor, mind a megjelent íásaiban gyakran kerültek hol derűs, hol meghökkentő eredeti ötletei; ilyeneket találunk hátrahagyott írásai között is: „Ki érti meg Szent István birodalmát aki nem itt él? Magyar nevű tótok, tót nevű magyarok. A tótok legnagyobb költőjének neve Ország. A magyarok legnagyobb költőjének neve Petrovics. Kár, hogy Petőfire álcázta, Ország meg Hviezdoszlavra a kor divátja [szerint]. (27. lapon)

Ügyszólván alig, még vázlatosan is hiányosan szövegtünk Kodály hátrahagyott írásainak első kötetéről, tekintve az anyag roppant gazdagságát. De még így is fel kell vetni a kérdést: mi sarkallta Kodályt ekkora többlet-munkára, cédulás feljegyzések tömegének összegyűjtésére? Vargyas Lajos úgy véli, hogy ezek mind emlékeztetők gondolataira, melyeket későbbre halasztva szándékozott cikk vagy tanulmány formájában feldolgozni. Ez lehet valószínű, de szerintünk semmi esetre sem az egyetlen ok. Feltételezzük, hogy Kodály még kielemezendő mélylélektani sajátosságai közé tartozik annak valamilyen kényszere, hogy ami felkeltette érdeklődését, vagy ami éppen megrendítette, azt le is írja. Hallja amit leír, (nem negatívan értve) magában beszél. Másrészt ott van a lappangó vágy, hogy közele is minden gondolatát és érzését. Többek között erre mutat egy többes szám első személyű igei felszólítás: „Jegyezzük meg ezt a leckét. Magyarország csak így maradhat fenn, ha minden egyes magyar lélekben határőr, s ha egymással megbonthatatlan kapcsolatot tart fenn, tudja egymást; a legészakibb őr megérzi a legdélibb minden

mozdulatát." (29. oldalon) Mi ez, ha nem újabb vést elhárító ráeszméltetés a legnagyobb és legveszedelmesebb önpusztító magyar hibára: a széthúzásra, azaz az összetartás teljes hiányára?

Mindent összeadva: Kodály hátrahagyott feljegyzéseinek – amely 'mémoire'-műfajú meg nem is – ma még eléggé meg nem becsülhető kimagasló jelentősége az általa feltárt mikro-történelem, annak mintaadó tökéletes hitelessége, valamint a sorok mögötti érzékeltetése az ok-okozati viszonyból elkerülhetetlen ténynek: sántikáló és mellékútakra tévedett zenei művelődéstörténetünk következménye annak, hogy mi magunk megbuktattuk a középkori államot, és azóta mind a mai napig bennszülötteké váltunk saját hazánkban, ahogyan Németh László mondta Balatonszárszón 1943-ban.

A hátrahagyott írások közreadásának van előzménye: 1983-ban jelent meg Kodály 1906–1910 évi népzene gyűjtésének útinaplója *Voyage en Hongrie* Kodály-adta címmel fac simile kiadásban Sz. Farkas Márta szerkesztésében és Utószó-jával. Ha más is a feljegyzések stílusa és részben tárgya, mégis közvetlen elődje és szemléleti előfutára a most megjelent gyűjteménynek. Nagyon is érdemes lenne újra közzétenni a sorozat valamelyik kötetében, megjegyezve, hogy a súlyos tartalmú Tisza-levélben hivatkozott szegényparaszti elesettség részleteit itt tárja fel Kodály. Nógrád, Heves, Gömör, Kis-Hont és Nyitra megyei kis falvak legkorábbi szociográfiája.

A következő kötetek szerkesztésére vonatkoztatva engedjék meg néhány gyakorlati célú javaslat: 1. Minden egyes szót, fél-szót, rövidítést, kérdőjelet, igazítást stb. ami nem Kodálytól származik, azt ajánlatos szögletes zárójelbe tenni. Az eddig alkalmazott félkörös zárójel azért mellőzendő, mert illet – nem ritkán – Kodály is használ, tehát autográf. 2. Legalább a jelentősebb feljegyzéseknél vagy csak emlékeztető egyes szavakat és neveket tartalmazó írásoknál lap alján (esetleg jegyzetben) tájékoztassuk az olvasót a) az említett személyek kilétéről; b) az esemény, ok stb. történelmi-társadalmi háttéréről, mert ahogyan halad az idő, az olvasók egyre kevésbé értik meg az összefüggéseket, és azt is, hogy Kodály miért 'szűrte ki' ezt vagy azt. 3. Nem válogatás kell, hanem az összes meglévő vagy még felbukkanó Kodály-írás közzététele, tekintet nélkül a koráramlat vagy egyes személyek érzékenységre. A Kodály-írás és -feljegyzés egyik legnagyobb értéke a valóság kozmetika-mentes szemléltetése. 4. Névmutató igen hasznos, de tanulságos is lenne. Ha Kodály arra méltatlanokat is vesz a tollára, ezáltal csupán teljessé kívánja tenni a lehorgoló körképet.

Hála és köszönet illeti *Kodály Zoltán*-ét, hogy szíves engedélyével a hátrahagyott írások mindenki számára hozzáférhetővé válnak.